

KADOC- nieuwsbrief

2009/2

2009/2

*Inhoud / 4 Bimbambeieren. Tentoonstelling over vasten en Pasen / 7 Religieuze
'Internationales' in de moderniteit. De wisselwerking tussen religie en globalise-
ring / 10 Priester, politicus, pedagoog en publicist. Archief Van Crombrugghe en
paters jozefieten / 15 Educating a Catholic Elite. Middelbare internaten voor jon-
gens en meisjes in de negentiende en twintigste eeuw /*

Bimbambeieren

Tentoonstelling over vasten en Pasen

Roeland Hermans

Nu ‘Valentijn’ voorbij is, wordt in alle winkelatalages en -rekken plaatsgemaakt voor paasversieringen: klokken, hazen en natuurlijk eieren in alle maten en gewichten. Ook KADOC doet dit jaar mee. Tot 18 april loopt in de pandgangen van het centrum de tentoonstelling “Bimbambeieren. Vasten en Pasen”. Die richt zich tot iedereen, maar vooral tot de jongsten van 2,5 tot ca. 10 jaar. Ze is daarmee een voorbeeld van erfgoededucatie. Als ervaren erfgoedbemiddelaar wil KADOC tijdens de volgende jaren nog uitdrukkelijker aandacht besteden aan initiatieven inzake kennisoverdracht en contextualisering.

“Bimbambeieren” is het resultaat van een intense samenwerking tussen KADOC en de bachelors lager onderwijs (tweede opleidingsjaar, Campus Heverlee) en kleuteronderwijs (derde opleidingsjaar, Campus Diest) van de Katholieke Hogeschool Leuven (KHLeuven) tijdens het eerste semester van het huidige academiejaar. De studenten van de bachelor lager onderwijs werkten in kleine groepjes rond specifieke deelthema’s, waarbij zij zowel competenties eigen aan hun opleiding, als het beoogde eindresultaat - een tentoonstelling - voor ogen hielden. De studenten kleuteronderwijs kregen de kans om specifieke accenten voor de allerkleinsten te leggen.

De tentoonstelling wil niet vertrekken van het cultuurpessimistische standpunt over de verdwenen kennis van tradities, gebruiken en inhouden van de christelijke vasten en Pasen. Door de dubbele insteek van de tentoonstelling, namelijk een historische en een

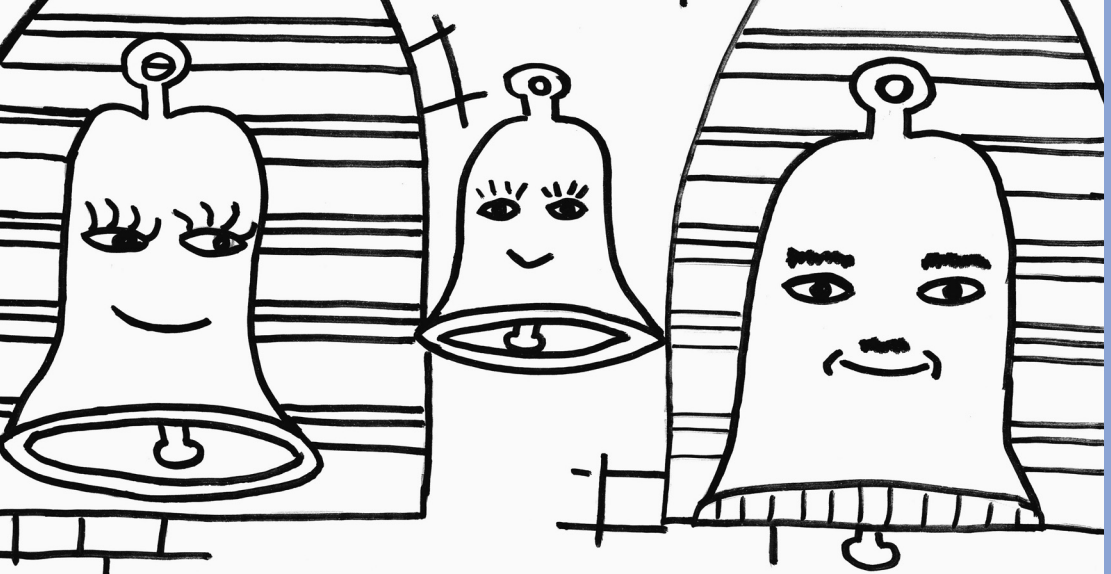

interculturele benadering, wordt die valkuil vermeden. KADOC mikt op een bedachtzame en historische representatie in een eigentijdse, multiculturele context.

Tentoonstelling Net als vele andere rituelen die hun oorsprong vinden in de christelijke traditie, zijn vasten en Pasen aan veranderingen onderhevig. Zoals een animatiefilmpje over de geschiedenis van Aswoensdag op de tentoonstelling aantoont, is dat geen fenomeen van de laatste decennia. De vastenperiode zelf is bij uitstek een voorbeeld van hoe inhouden en betekenissen verschuiven. Op de tentoonstelling wordt een 'bevelbrief' van de Gentse bisschop uit 1803 met de *do's and don'ts* tijdens de vastenperiode gecombineerd met de campagnes van Broederlijk Delen, die het perspectief naar de ander verleggen, en met een spiegel die uitnodigt naar jezelf te kijken.

Op de vastenperiode entten zich regionale gebruiken, zoals het 'haringhappen' in Eindhoven op Aswoensdag en de 'apostelbrokken' in Dendermonde op Witte Donderdag. Dat de religieuze inhoud van de Goede Week bij Vlaamse jongeren niet algemeen bekend is, zoals bleek uit een studie van het Vlaamse Centrum voor Volkscultuur (nu FARO) uit 2005, betekent niet dat er geen betekenissen aan kunnen worden toegekend. De studenten van de KHLeuven interpreterden palmzondag als een dag van gul onthaal en koppelden er een 'bewegingsmoment' voor kleuters aan.

Het tentoonstellingsluik over Pasen richt de blik van 'uw Pasen houden' naar een fenomeen als de paasboom, of van de paaskaars naar de verpakking van chocolade-eieren. Dat laatste sluit aan bij het idee dat die christelijke hoogdag ook een feest is dat in familieverband werd en wordt gevierd. De bezoekers kunnen ontdekken met wat de paastafel wordt versierd en wat er wordt gegeten. Bovendien kunnen ze ook actief op zoek gaan naar één van de oorsprongen van het christelijke paasfeest, namelijk de lentefeesten bij de Germanen. Het is een oorsprong die evenwel voor discussie en interpretatie vatbaar is.

*Tekening uit het boekje
"Paasklok Klingel krijgt hulp",
gemaakt door de studenten
van de KHLeuven.*

Meer eenduidigheid bestaat er over het joodse Pesach als oorsprong van het christelijke paasfeest. Aan de hand van een oude schoolplaat, foto's en verscheidene objecten maakt de bezoeker kennis met de vele tradities waarmee het joodse paasfeest omgeven is.

Wie het standpunt van het kind inneemt, ziet ook gelijkenissen tussen het christelijke paasfeest en het Suikerfeest, waarmee de moslims de ramadan beëindigen. Tijdens beide feesten krijgen kinderen immers allerlei lekkers en soms zelfs nieuwe kleren en cadeautjes. De studenten van de KHLeuven werkten een stripverhaal uit waarin ze gelijkenissen en verschillen tussen vasten en ramadan, en Pasen en Suikerfeest op het niveau van kinderen duiden.

Meer dan een tentoonstelling

De samenwerking met de KHLeuven resulteerde niet enkel in een tentoonstelling, maar maakte van "Bimbambeieren" een totaalproject. De studenten werkten immers zowel aan de inhoud en de vorm van de tentoonstelling als aan een educatieve bundel voor leerlingen van de lagere school. In die publicatie, die zowel via de website wordt aangeboden als in de reeks KADOC/Expo verschijnt, vinden de kinderen niet alleen teksten en afbeeldingen van de tentoonstelling terug, maar kunnen ze ook zelf aan de slag. Naast zogenaamde 'klassieke' kennisvragen zijn er ook observatieoefeningen en worden ze uitgenodigd na te denken over hun eigen ervaringswereld.

Voorts schreven en illustreerden de studenten twee 'paasverhalen', die de herkomst van de paashaas verklaren zonder de magie teniet te doen. De verhalen, een voor kleuters en een voor leerlingen van de lagere school, kunnen worden voorgelezen in de knusse speel- en leeshoek van de tentoonstelling.

Vertrekkend van het verhaal 'De verzameling van Joppe' werkten de studenten van de bachelor kleuteronderwijs ook vijf workshops uit voor kinderen van de kleuterschool en de eerste graad van de lagere school.

Voor alle praktische informatie over de tentoonstelling, de werkbundel en de paasverhalen: <http://kadoc.kuleuven.be/bimbambeieren>.

Religieuze Internationales in de moderniteit

De wisselwerking tussen religie en globalisering

Vincent Viaene

Een twintigtal onderzoekers uit het Verenigd Koninkrijk, het Europese vasteland, Israël en Noord-Amerika kwam in januari in Oxford samen om in de workshop “Religious Internationals in the modern World” na te denken over de wisselwerking tussen religie en globalisering in de moderne wereld. De invalshoek was expliciet vergelijkend: hij focuste voornamelijk op de ‘gods-diensten van het Boek’ (jodendom, christendom en islam), maar trok de lijn ook door naar hindoeïsme, boeddhisme en spiritisme. Dat brede perspectief hielp het confessionele kader te doorbreken en dwarsverbanden bloot te leggen. Ook de aanwezigheid van politicologen, communicatiewetenschappers en een antropoloog droeg bij tot de verruiming van het discussieveld.

De workshop “Religious Internationals in the modern World”, georganiseerd onder auspiciën van het geschiedenisdepartement van de prestigieuze universiteit van Oxford, in nauwe samenwerking met KADOC-K.U.Leuven, vond plaats in het historische kader van het middeleeuwse Brasenose College. De insteek ervan werd bepaald door een comité bestaande uit Amira Bennison (Cambridge), Christopher Clark (Cambridge), Simon Dixon (Londen), Abigail Green (Oxford) en Vincent Viaene (KADOC). Het tekende drie aandachtsvelden uit: religieuze Internationales en de globale *civil society*; religieuze Internationales en het religieuze hinterland; religieuze Internationales, natiestaten en imperia. De vraag naar de relatie met natievorming en imperiale expansie bleef belangrijk, maar de overgang van religieuze netwerken naar

internationale religieuze opinies geworteld in meer moderne vormen van vrijwillig engagement wierp zich op als het belangrijkste thema van de workshop. Fundraising organisaties en campagnes voor geloofsgenoten in nood, vaak naar aanleiding van hete internationale hangijzers (zoals de Romeinse kwestie, antisemitisme of het Palestijnse vraagstuk), speelden steeds een cruciale rol.

Meerdere sprekers schilderden een breed panorama van de ontwikkeling van religieuze Internationales. Francis Robinson (Londen) bracht een meesterlijk overzicht van de reconfiguratie van het islamitische wereldsysteem als een religieuze Internationale, met bijzondere aandacht voor de politieke dimensie. Christopher Clark en Michael Ledger-Lomas (Cambridge) beschreven het complexe web van de protestantse Internationale, dat onder meer gekenmerkt werd door de spanning tussen evangelische en vrijzinnige takken. Vincent Viaene peilde naar de eigenheid van de ultramontaanse katholieke Internationale van de negentiende eeuw in het spectrum van transnationale katholieke netwerken sinds de Contrareformatie. Hij spitste zich daarbij toe op de wisselwerking tussen de katholieke *civil society* en het Vaticaan. Jonathan Dekel-Chen (Tel Aviv) wierp een licht op de continuïteit in de joodse Internationale met oudere commerciële netwerken en mechanismen van solidariteit, maar beklemtoonde ook de schaalvergroting die het gevolg was van democratiseringsprocessen na 1945. Die trend trad ook naar voren als een leidmotief in de papers van James Kennedy (Amsterdam) en Scott Appleby (Notre Dame) over ontwikkelingen onder respectievelijk protestanten en katholieken in de naoorlogse periode.

Andere sprekers richtten alle aandacht op casestudy's of sleutelmomenten. Voor Abigail Green en Amira Bennison waren er bepaalde take-off periodes in de transitie naar internationale religieuze opinies. Waar dat volgens Green voor de joodse activisten tussen 1840 en 1880 gebeurde, zei Bennison dat hetzelfde fenomeen bij de panislamieten pas plaatsvond aan het begin van de twintigste eeuw. Jeremy Stolow (Montreal) en Yaron Tsur (Jeruzalem) van hun kant, keken naar de groei van internationale religieuze opinies vanuit de periferie - zij het door de zeer verschillende bril van de spiritisten van Rio de Janeiro en de sterk verdeelde joodse gemeenschap van Tunis. De wisselende verhouding tussen centrum en periferie (of semiperiferie) was een belangrijk thema in de discussies. In antwoord op Robinsons paper, viel het Amira Bennison bijvoorbeeld op hoe socio-economische en culturele factoren de moslims van Zuidoost-Azië een leidende rol gaven in de ontwikkeling van de islamitische Internationale, ondanks het historische overwicht van het Midden-Oosten binnen de islam. Klasse en/of geografie beletten spelers vaak om het verschuivende evenwicht tussen centrum en periferie goed in te schatten, zoals Dekel-Chen opmerkte.

Diasporanetwerken, vrijwilligersorganisaties en religieus lobbywerk, internationale congressen en de groei van een internationaal bewustzijn onder leden van eenzelfde geloofsgemeenschap waren weerkerende thema's. Volgens de meeste sprekers gaven religieuze Internationales op die manier essentieel mee vorm aan de moderniteit en aan de kristallisatie van een 'globale publieke sfeer'. Sommige deelnemers schoven echter ook afwijkende interpretaties van het concept religieus 'internationalisme' naar voren. Vanuit zijn expertise over de orthodoxe kerken in de Balkan en het oostelijke Middellandse Zeegebied definieerde Paschalis Kitromilides (Athene) een religieuze Internationale als (een geheel van) organisaties op vrijwillige basis met duidelijk afgeleide objectieven en een uitgesproken religieuze motivatie. Aan het andere uiteinde stond William Clarence-Smith (Londen), die de transnationale islamitische clan van de Hadrami sâda in het Midden-Oosten en Zuidoost-Azië benaderde als een onderschei-

den religieuze Internationale binnen de bredere moslimwereld. De antropoloog Adam Yuet Chau (Cambridge) van zijn kant, nam personen als knooppunten van een religieuze Internationale in zijn paper over de boeddhistische missionaire netwerken die zich in het kielzog van de Japanse imperiale expansie in Korea en Taiwan ontwikkelden.

De deelnemers stelden naast de vele parallellen ook belangrijke verschillen vast tussen het traject van verschillende religieuze groeperingen - een punt dat Hugh McLeod (Birmingham) beklemtoonde in zijn conclusies. Zo groeide uit de orthodoxie bijvoorbeeld niet meer dan een 'beknotte' Internationale, in de woorden van Simon Dixon. Dat was een logisch gevolg van de zwakheid van de *civil society* in Zuidoost-Europa en van het naar binnen gekeerde karakter van de Russisch orthodoxe kerk. Voor jodendom en hindoeïsme wijst de verwarring tussen etniciteit en religie op een grijze zone tussen religieus internationalisme en een grensoverschrijdend diaspora-nationalisme in een al dan niet religieus kledje. De late verspreiding van de hindoe diaspora in het Westen, die Christophe Jaffrelot en Ingrid Therwath (Parijs) schetsten, scheen een bijkomend specifiek kenmerk van de hindoeïstische ervaring.

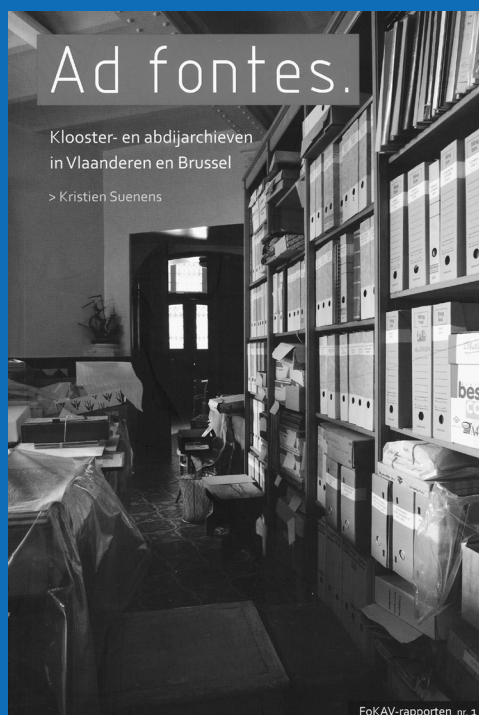
Een van de vreugden van de workshop was dat hij nieuwe banden schiep tussen een internationale groep onderzoekers met zeer uiteenlopende culturele en academische achtergronden, die anders niet met elkaar in contact zouden zijn gekomen. Alle deelnemers waren eropuit die verfrissende dynamiek van samenwerking gaande te houden en de papers aaneen te smeden tot een degelijke publicatie in de serie KADOC Studies on Religion, Culture and Society.

AD FONTES PUBLICATIE OVER KLOOSTER- EN ABDIJARCHIEVEN

Als eeuwenoude instellingen bewaren de Vlaamse kloosters en abdijen binnen hun muren vandaag vaak nog vrij omvangrijke en aaneengesloten archiefbestanden.

In 2004 nam het Forum Kerkelijke Archieven Vlaanderen (FoKAV) de taak op zich om deze erfgoedgehelen - die nog in situ bewaard worden - voor Vlaanderen en Brussel in kaart te brengen. Dit eerste FoKAV-rapport vormt de neerslag en synthese van vier jaar lokalisatie- en registratieactiviteit in het kader van het zogenaamde DiBIKAV-project (Digitale Bestandsinventaris Kerkelijke Archieven Vlaanderen). Voor het eerst werd dit nog vrij onbekende werkterrein de voorbije jaren systematisch bevraagd en zowel kwantitatief als kwalitatief in kaart gebracht.

Ad fontes. Klooster- en abdijsarchieven in Vlaanderen en Brussel, van de hand van Kristien Suenens, telt 98 p., kost 25 euro en kan bij CRKC worden aangekocht: Abdij van Park 7, 3001 Heverlee, 016 40 60 73, www.fokav.be.

Priester, politicus, pedagoog en publicist

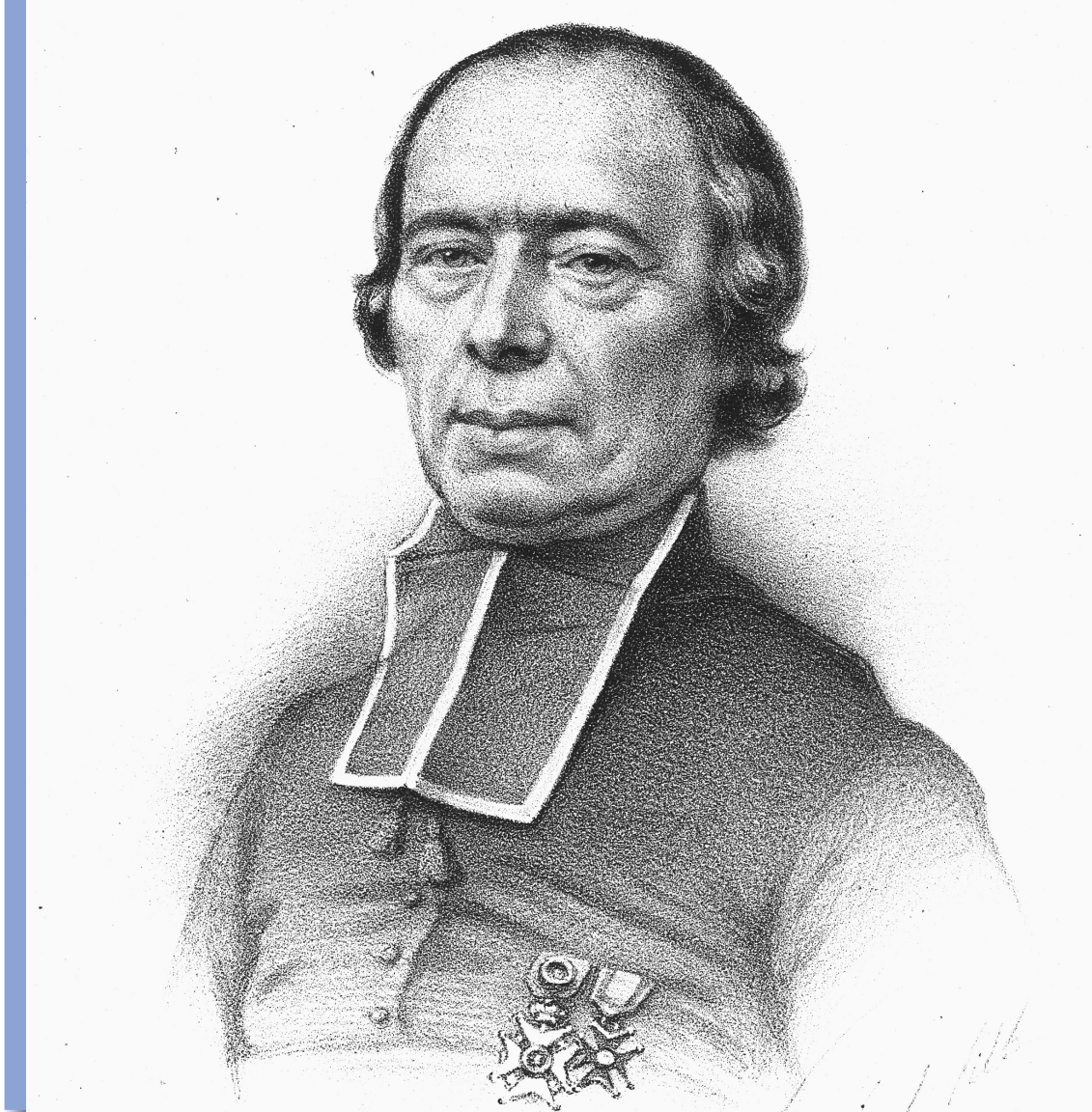
Archief Van Crombrugghe en paters jozefieten

Helmoed Van Cauwenberge

Sinds december 2008 bewaart KADOC het archief van Constant Guillaume Van Crombrugghe (1789-1865) en het generalaatsarchief van de jozefieten. Van Crombrugghe was priester en pedagoog. Hij verdedigde vurig de vrijheid van religie en onderwijs en was als lid van het Nationaal Congres één van de grondleggers van de Belgische natiestaat. Hij verwierf ook bekendheid als stichter van congregaties, o.a. die van 'de zonen van de H. Jozef' (jozefieten).

Politieke en religieuze loopbaan

Van Crombrugghe werd op 14 oktober 1789 geboren in Geraardsbergen. Zijn vader, Ghislain-François, was een brouwer en zijn moeder, Cécile-Joseph Spitaels, behoorde tot een belangrijke bankiersfamilie die later actief was in de industriële ontwikkeling van België. Van Crombrugghe werd in 1812 tot priester gewijd. Het jaar daarop werd hij aangesteld tot onderpastoor in Moeskroen; in 1814 was hij kort onderpastoor in het Oost-Vlaamse Heusden. Nog in datzelfde jaar werd hij superior aan het college in Aalst. Daar bracht hij zijn pedagogische ideeën voor de eerste maal in praktijk. Hij zette zich namelijk af tegen de pedagogische vernieuwingen ingevoerd tijdens het Franse bewind en baseerde zich vooral op de achttiende-eeuwse ultramontaanse traditie (o.a. Charles Rollin en François Fénelon). Door de regering van Willem I werd hij, wegens zijn ultramontaanse sympathieën, als een gevaar beschouwd en zijn college werd gesloten in 1825.

Van Crombrugghe werd daarop redacteur van de krant *Le catholique des pays-bas*, waarin hij zich uitsprak voor de vrijheid van religie en onderwijs. Van 1829 tot 1834 was hij secretaris van de Gentse bisschop Jan-Frans Van de Velde. Tezelfdertijd was hij ook lid van de bisschoppelijke raad en titulair kanunnik van de Sint-Baafskathedraal. Hij speelde voorts een kleine en weinig bekende rol in het conflict tussen de bisschoppen en de H. Stoel enerzijds en de regering anderzijds rond het Collegium Philosophicum aan de Rijksuniversiteit Leuven, dat fungeerde als een regeringsgezind seminarie voor priesters.

Van Crombrugghe schreef enkele handboeken, zoals *Manuel de la jeunesse Chrétienne* en *Règlement des professeurs*, maar ook toespraken en pamfletten als *Réfutation des observations sur les libertés de l'Eglise* tegen de regering van Willem I. Als politicus verwierf hij vooral bekendheid als lid van het Nationaal Congres van België. Hij was één van de negen priesters in die grondwetgevende en voorlopige wetgevende vergadering van het jonge land. Zijn voornaamste aandacht ging naar de opname van de vrijheid van religie en onderwijs in de nieuwe grondwet. Daarna nam hij niet meer deel aan het politieke leven. In 1847 werd hij aangesteld als

*Ontvangstruimte van het college van Houtaing, jaren 1930.
[Collectie prentbriefkaarten]*

groot-cantor van de Sint-Baafskathedraal te Gent en in 1863 werd hij aartsdiaken. Hij stierf in Gent op 1 december 1865. In 1934 ten slotte werd zijn stoffelijk overschot overgebracht naar de kerk van het Sint-Jozefinstituut.

Stichter van de jozefieten

Van Crombrugghe stichtte in 1817 de zonen van de H. Jozef of jozefieten (Congregatio Josephitarum, CJ) in Geraardsbergen. Zijn voornaamste doel was de seculariserende invloed van het Franse bewind en het beleid van Willem I ongedaan te maken en de samenleving (opnieuw) te doordringen van kerk en katholiek geloof. In Geraardsbergen verstrekten de jozefieten onderwijs aan arme kinderen. De school en de congregatie werden aanvankelijk niet erkend door de overheid en verschillende keren moest Van Crombrugghe zijn onderwijsinstelling sluiten.

Het klimaat veranderde na de onafhankelijkheid van België. In 1837 namen de jozefieten het college van Melle over. Dat oude augustijnencollege was eigendom geworden van M. van Wymelbeke, Van Crombrugghe's schoonbroer, die het aan hem schonk. De school richtte voornamelijk onderwijs (wetenschappen, handel, nijverheid) in voor kinderen uit rijke families. In 1842 namen de jozefieten vervolgens in Leuven het college op de Oude Markt over op vraag van kardinaal Sterckx. Door de nabijheid van de universiteit volgden vele broeders er ook seminariestudies. Vanaf dat moment trachtte Van Crombrugghe zijn congregatie om te vormen tot een congregatie van zowel broeders en priesters. In 1897 werd ze erkend door de paus als een priestercongregatie.

In België zijn er vandaag vestigingen in Melle (generalaat), Leuven (provinciaal), Geraardsbergen en Houtaing (bij Ath). Gedurende korte tijd waren er ook scholen en huizen in Roborst (bij Zottegem) (1830-1861), Halle (1833-1842), Maldegem (1834-1850) en op verschillende andere plaatsen. Ook internationaal is de congregatie actief. In Congo was en is ze onder andere aanwezig in het bisdom Mwaka. Meer bepaald waren de

broeders actief in Katoka (vanaf 1929) en Bena Makina (vanaf 1936). Ook in Bahia (Brazilië) hadden ze vanaf 1924 een missiehuis in het gebied van de Belgische landbouwcompagnie Agricola de Una. Andere vestigingen werden in Groot-Brittannië (het Saint George's College te Weybridge) en in de Verenigde Staten (bijvoorbeeld de Saint Joseph High School in Santa Maria, Californië) opgericht.

Het etnografisch museum van het college van Melle, ca. 1905. Foto genomen uit de prospectus Maison de Melle. [KC2650]

Van Crombrughe stichtte niet alleen de congregatie van de zonen van de H. Jozef, maar ook drie vrouwencongregaties. Meer bepaald lag hij aan de basis van de congregatie van de Zusters van Maria en Jozef. Die splitste hij in 1834: de zusters in Geraardsbergen werden de Zusters van Maria en Jozef, de huizen van Aalst, Moeskroen en Bellegem werden de Dochters van Maria en Jozef. Deze laatsten werd vier jaar later opnieuw gesplitst in de Zusters van de H. Jozef (met hoofdhuis in Brugge) en de Dochters van Maria en Jozef (met hoofdhuis in Mechelen). Die splitsingen dienden enerzijds om beter in te spelen op de verschillende onderwijsneden van rijk en arm en anderzijds om de bisschoppelijke jurisdicties te respecteren. Alleen de laatste congregatie kreeg in 1878 pauselijke erkenning; de overige twee bleven diocesane congregaties.

Het archief Het overgedragen archief valt uiteen in drie grote deelbestanden.

Een eerste is afkomstig van de stichter zelf. Vooral zijn correspondentie, ruim 1000 brieven, springt in het oog. Het grootste deel daarvan is gericht aan medebroeders en superiors-generaal van de congregatie, zoals Ignatius Vandenbosche (periode 1828-1850). Daarnaast valt de briefwisseling met zijn ouders op (vanaf zijn vroege jeugd tot 1841). Een ander deel is gericht aan zijn oom Huleu, superior aan het seminarie van Mechelen (1806-1815), die een grote invloed op hem had tijdens zijn jeugd. Ten slotte zijn er ook enkele brieven van bisschoppen en hun secretarissen (o.a. van kardinaal Sterckx, 1841 tot 1854) en van vele andere religieuzen en leken.

Ook Van Crombrugghes activiteiten als superior te Aalst zijn goed gedocumenteerd. Zo zijn er manuscripten over de gegeven lessen, een reglement voor leraars, rekeningen, briefwisseling en lijsten van leerlingen. Daarnaast bevat dat onderdeel ook brieven, toespraken, voorstellen en andere stukken over het Nationaal Congres en Van Crombrugghes wereldlijke activiteiten en onderscheidingen. Opvallend zijn twee brieven (1931-1932) van kanunnik De Ram over de oprichting van een katholieke universiteit te Leuven. Samen met het archief werd de persoonlijke bibliotheek van Van Crombrughe overgedragen, waartoe een collectie gedrukte en handgeschreven muziekpartituren behoort.

Een tweede deelbestand is het eigenlijke congregatiearchief. Meer bepaald gaat het om registers en diverse stukken betreffende de algemene kapittels, de keuzekapittels (1830-1950) en de algemene raad (van 1841 tot 1952). Daarnaast zijn er dagboeken van superiors-generaal (1843-1890) en een brievenboek van de superior-generaal aan de algemene raad (1871-1893). Er is ook een omvangrijke reeks registers en stukken betreffende het financiële beheer. Nadat de congregatie pauselijke erkenning kreeg, werden vijfjaarlijkse rapporten naar Rome gestuurd, die eveneens bewaard bleven (1905-1970). Interessant voor de onderzoeker van het dagelijkse leven is de collectie preken en sermoenen, die start in 1732 en eindigt begin twintigste eeuw, met onder andere preken van Van Crombrughe zelf. Aan de hand van de bewaarde constituties, spirituele directoriums, ceremonialen en 'coutumiers' kan men dan weer vanaf de stichting in 1817 de spiritualiteit, de liturgie, het bestuur en de structuur van de congregatie bestuderen. Ook de omzendbrieven van de superiors-generaal van 1840 tot 1950 bieden daarvoor basisinformatie.

De archieven van de stichtingen zijn het laatste deelbestand. Typische documenten daarin zijn de diverse akten en stukken betreffende het onroerend goed van de vestiging, de stukken aangaande de school en vooral de prijsuitreikingen, de briefwisseling met het hoofdhuys en het financiële beheer van het huis. Ze hebben betrekking op volgende stichtingen: het juvenaat te Velm (1930-1962), de scholen te Roborst (1830-1861), Tienen (1844-1888), Tongeren (1879-1894), Maldegem (1834-1858), Brussel (1837-1858), Wattripont (1833-1946), Halle (1833-1842), Houwaart (1940-1965), Leuven (1842-1964), Geraardsbergen (instituut en juvenaat) (1820-1964) en Melle (1829-1968). Het college van Melle speelde een voortrekkersrol in de verspreiding van wetenschappelijke kennis en bezat onder andere een eigen museum. Daarover bleef interessante briefwisseling bewaard van de directeur van het college, o.a. een dankbrief van Hendrik Conscience uit 1847.

Er is ook informatie aanwezig over vermelde buitenlandse stichtingen. Van het Saint George's College te Weybridge zijn correspondentie (1922-1943), een dossier over de aankoop van het domein in 1884 en diverse losse stukken bewaard. Ook over Croydon bij Londen (1869-1886), de scholen en missiepost te Katoka en Bena Makina in Congo (1929-1965) en de missiepost te Bahia (1924-1936) zijn stukken voorhanden.

De vermelde archieven zullen op KADOC verder worden geordend en beschreven. Dat zal op korte termijn gebeuren, gezien hun grote onderzoekspotentieel inzake politieke, ideologische, religieuze en onderwijskundige thema's. De bestanden bieden talrijke basisdossiers voor onder andere de relatie tussen de reguliere en seculiere geestelijkheid, voor de omgang van de kerk in België met de moderne vrijheidsopvattingen en voor het onderricht aan het volkskind. Eenmaal op punt gesteld, is het archief toegankelijk na toestemming van de bewaargever.

Educating a Catholic Elite

Middelbare internaten voor jongens en meisjes in de negentiende en twintigste eeuw

Patricia Quaghebeur

De specificiteit en de evolutie van het onderricht in middelbare internaten voor meisjes en jongens uit de katholieke elite in diverse Europese landen en in de Verenigde Staten en Latijns-Amerika, dat was het onderwerp van de internationale workshop van het Europese onderzoeksnetwerk *History of Religious Institutes in the 19th and 20th Centuries (RELINS-Europe)*. Die werd van 5 tot 7 februari 2009 georganiseerd door de partners van de Radboud Universiteit Nijmegen en Stichting Echo.

De dertien lezingen beperkten zich tot de positie van de katholieke internaten, maar vaak binnen een interconfessionele context, zoals Nederland en Ierland, waar de katholieken een sociologische minderheid vormden, of zoals in Zuidoost-Europa, dat een kruispunt vormde van westerse en oosterse levensbeschouwingen, zoals orthodoxie en islam. De meeste sprekers focusten op de negentiende en vroegetwintigste eeuw. Als aanzet tot de publicatie van een congresbundel formuleerde Marit Monteiro (Radboud Universiteit Nijmegen) een aantal conceptuele en methodologische inzichten aangaande onderwijs, katholieke elite, genderemancipatie, generatiekatholicisme en religieus internationalisme.

Welk onderwijs voor welke elite?

De religieuze instituten die onderwijs inrichtten voor de katholieke elite, opereerden in een permanent wijzigende marktsituatie van vraag en aanbod, die sterk werd bepaald door de dynamiek van de verhoudingen tussen kerk en staat. In het begin van de negentiende eeuw startten, in navolging van het ancien régime, vrouwelijke religieuze instituten, zoals de ursulinen, de Dames de Sacré-Coeur en de Filles de Notre-Dame, internaten specifiek bedoeld voor de opvoeding van de katholieke meisjeselite. Zowel de religieuzen, *les mères*, als de leerlingen behoorden toen nog tot de 'oude' elite van adel, aristocratie en landeigenaars. Hun onderwijs was in de eerste plaats gericht op de vorming van een 'confessionele' elite, als reactie op de verregaande secularisering ten gevolge van de revolutietijd. Het onderwijs in de internaten was een afspiegeling van het ascetische contemplatieve ideaal van de religieuzen zelf, waarin zelfopoffering en schuldbesef centraal stonden. Het dagelijkse leven in de internaten was strikt geritmeerd en speelde zich volledig af 'binnen de school/kloostermuren', vaak maar één keer per jaar onderbroken door een vakantie bij de familie.

Door de economische ontwikkelingen nam vanaf de jaren 1840 het belang van een 'nieuwe' sociale elite (zoals industriëlen, hogere ambtenaren en later academici) toe. Ze verwachtte van de religieuze instituten weliswaar een religieuze, maar ook een modernere vorming, met een grotere openheid naar de wereld. De gelaïciseerde staatscholen waren voor haar immers geen optie. Rebecca Rogers (Université Paris Descartes) toonde aan dat de vrouwelijke religieuze instituten tijdens de hele lange negentiende eeuw wel degelijk het intellectuele niveau van hun onderricht hebben opgedreven, onder meer door de invoering van taalonderricht, wiskunde en positieve wetenschappen. Ze investeerden ook in een professionele vorming van hun leerkrachten. Illustratief was de pioniersrol van de Ierse Cabra Dominicans, met het oprichten van 'university classes' voor meisjes als voorbereiding op de examens aan de Royal University of Ireland (1875-1910) en de stichting van het St. Dominic's Training College in 1909 voor de opleiding van religieuzen tot leraressen (Maire Kealy O.P., Ierland). Maar volgens Annelies van Heijst (Universiteit van Tilburg) bleven de spirituele vor-

Laboratorium bij de ursulinen van O.-L.-V. Waver, jaren 1930.
[Collectie prentbriefkaarten]

ming en de verlossing van “ses pauvres petites riches” wel steeds een prioriteit, zelfs toen onder druk van het ideaal van het actieve apostolaat voor de volksklassen de vraag werd gesteld of vorming van de elite wel een opdracht was voor religieuzen.

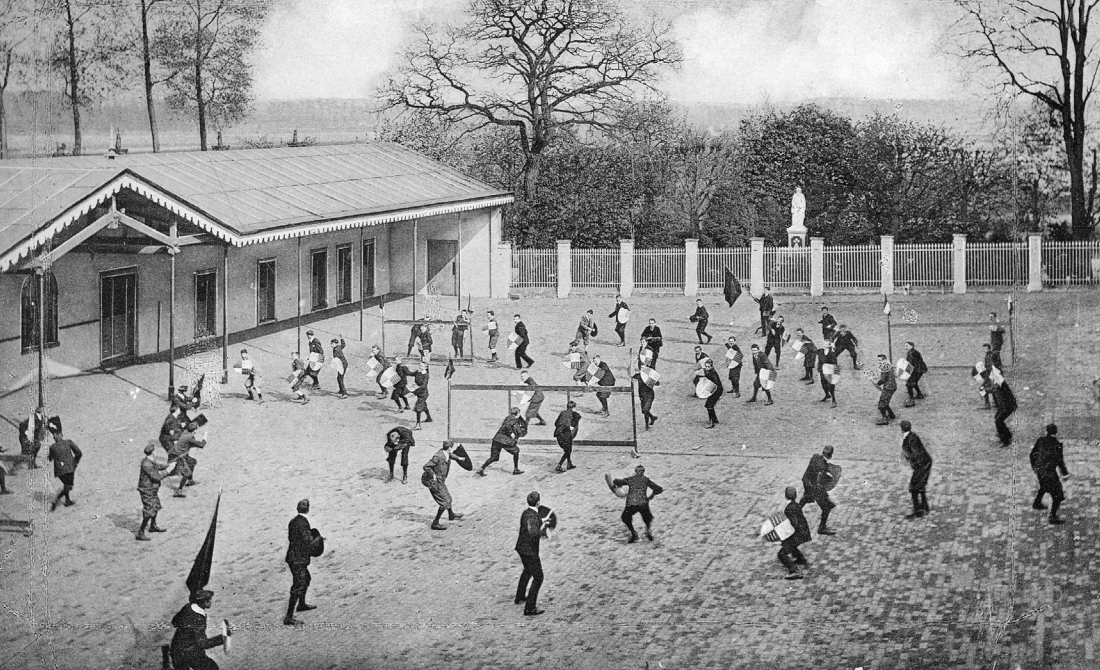
Franse katholieke meisjesinternaten, een internationaal onderwijsmodel voor de elite

katholieke elite, eerst in West-Europa, maar vanaf het midden van de negentiende eeuw ook overzee in de Verenigde Staten, Canada en de kolonies. De overzeese elites stuurden trouwens hun kinderen reeds vóór 1850 naar Franse internaten op het Europese vasteland. De culturele impact van dat onderwijsmodel op de elites, en dat op internationaal niveau, mag dus niet worden onderschat.

Door de expansie van de religieuze instituten werd het opvoedingsmodel van de Franse meisjesinternaten een internationale standaard in de socialisering van de vrouwelijke

Met hun aanbod speelden de religieuzen vaak in op andere politieke en maatschappelijke belangen. Op Corsica werden Franse religieuze instituten, zoals de Frères des Ecoles Chrétiennes, de Oblats de Marie-Immaculée, de Soeurs de Saint-Joseph de Lyon en de Filles de Marie d'Agen expliciet uitgenodigd door het episcopaat met het oog op de vorming van een verfranste nieuwe elite en clerus, die de integratie van Corsica in Frankrijk moest vergemakkelijken. Dat werd zelfs tot op zekere hoogte ondersteund door de burgerlijke overheid. De terugkeer van traditionele religieuze instituten die tijdens het ancien régime op Corsica actief waren, zoals de franciscanen, werd door de overheid zelfs geblokkeerd omdat ze van oudsher op Italië waren gericht (Michel Casta, Université de Picardie Jules Verne, Amiens). In Latijns-Amerika kwam de katholieke elite heel graag met geld over de brug voor religieuze instituten als Des Oiseaux, le Sacré Coeur de Jésus, l'Institut de l'Assomption, la Divine Providence en Notre Dame de Sion, die via hun internaten konden bijdragen aan de beoogde romanisering van de katholieke halfbloedbevolking (Angela Xavier de Brito en Leticia Cortellazzi Garcia, Université Paris Descartes).

Het succes van de katholieke meisjesinternaten, gerund door vrouwelijke religieuzen, in het Ottomaanse Rijk, Griekenland en Bulgarije in de periode 1856-1940 lijkt zelfs paradoxaal voor een gebied met gespannen interconfessionele relaties en een sterke patriarchale cultuur waarin vrouwen nauwelijks aanwezig waren in de publieke ruimte (Anastassios Anastassiadis, Ecole Française d'Athènes). Ook hier speelden de katholieke religieuzen met hun aanbod van meisjesscholen in op een maatschappelijke vraag van een nieuwe economische elite. Een middelbare vorming volgens West-Europese standaarden werd door de burgerij van de opkomende havensteden gezien als een vehikel om zich te integreren in een internationaal handelsnetwerk. Vrouwen kregen daarin een nieuwe maatschappelijke rol als gastvrouw en potentiële huwelijks-partner. Meisjesscholen geleid door vrouwen waren een totaal nieuw fenomeen, maar de religieuzen wonnen het vertrouwen van de burgerlijke elite. Die verwachtte in ruil wel niveau. De religieuzen zagen zich verplicht om lekenleerkrachten aan te werven voor het onderricht in Engels, Grieks, piano, dans en in te binden op hun oorspronkelijke religieuze vorming. Alleen op die manier konden ze ook betalende niet-katholieke en moslimmeisjes aantrekken, nodig om hun scholen financieel draaiende te houden. Opnieuw moesten de religieuzen zich inpassen in het marktprincipe van aanbod, dat aanvankelijk gericht was op de vorming en het behoud van katholieke minderheidsgemeenschappen in het Ottomaanse Rijk, en vraag vanwege een multiconfessionele elite gericht op het moderne Westen.

'Schildspel' op de speelplaats van het jozefieten-pensionaat in Melle, ca. 1905. Foto genomen uit de prospectus Maison de Melle. [KC2650]

De specificiteit van de vorming in scholen voor jongens uit de katholieke elite kwam eveneens aan bod. Zo hebben de Irish Christian Brothers, opgericht in 1802, een wezenlijke rol gespeeld in de vorming van een nieuwe katholieke middenstandsklasse in Ierland (Dáire Keogh, St. Patrick's College, Dublin). Hun vorming was geënt op typische middenklas-

sewaarden als moed, plicht, zelfdiscipline, zuiverheid en mannelijkheid. Ondertussen zat 15 à 20% van de jongens uit de rijke Ierse upper class in de periode 1850-1900 op Engelse internaten, zoals het jezuïetencollege Stonyhurst in Lancashire (Ciaran O'Neill, Institute of Irish Studies, University of Liverpool). Belangrijkste drijfveer voor de katholieke elite uit het 'achtergestelde' Ierland was zich via die netwerken mee te positioneren in de expansie van het Britse imperium. Tom van den Beld schetste aan de hand van zijn doctoraatsstudie over het jezuïetencollege van Katwijk aan de Rijn (1831-1960) hoe de jezuïeten in Noord-Nederland hebben bijgedragen tot de emancipatie en de vorming van katholieke kaders. Zij leverden heel wat industriëlen, ambtenaren en kopstukken voor de Katholieke Partij af.

Elite onderwijs door religieuze instituten in vraag gesteld

Uit diverse lezingen bleek dat de nieuwe burgerlijke en intellectuele katholieke elite naar het einde van de negentiende eeuw meer en

meer kritiek had op het opvoedingsmodel aangeboden in de religieuze internaten. Na de Eerste Wereldoorlog kwam het, door de ingrijpende sociaal-politieke ontwikkelingen, zeker in West-Europa, onder druk te staan. Marjet Derks (Radboud Universiteit Nijmegen) en Rebecca Rogers toonden aan hoe oud-leerlingen via hun sociale netwerk een rol speelden in die groeiende kritiek. Marjet Derks focuste in haar lezing op de kritiek vanuit de religieuze lekenbewegingen (Vrouwen van Nazareth, De Graal), universitair geschoolden en de Katholieke Vrouwenbeweging. Die nieuwe generatie hoogopgeleide lekenvrouwen, die vaak zelf onderwijs had genoten in een elite-internaat van religieuzen, voelde zich religieus, intellectueel of sociaal superieur. Hun invloed op de opvoeding van jonge meisjes en vrouwen nam toe, wat tot verhoogde spanningen met de religieuzen leidde, temeer daar de oude religieuze elite institutioneel de touwtjes in

handen hield. Alleen zij was vertegenwoordigd in het bestuur van haar scholen en kon zonder problemen academisch geschoolde lekenleraressen de laan uitsturen wanneer zusters terugkeerden van een opleiding aan de normaalschool. Dat botste met de groeiende culturele macht van de *new self-declared female elites*. Die bevindingen nuanceren de historiografische breuklijn van het tweede Vaticaans concilie en leiden naar een dynamischer concept van katholiciteit.

De handelsklas van het pensionaat van de ursulinen in Lier, ca. 1930.
[Collectie prentbriefkaarten]

In Liechtenstein daarentegen wisten de religieuze instituten hun dominante positie in het verstrekken van hoger onderwijs voor de elite tot de jaren 1980-1990 te behouden (Martina Sochin, Liechtenstein-Institut). In de katholieke patriarchale samenleving van de jaren 1940-1960 was hun onderwijs nog sterk gender bepaald: jongens werden opgeleid met het oog op universitaire studies, meisjes werden nog steeds opgevoed tot goede huismoeders en tot bedienden die konden worden ingeschakeld in de opkomende familiebedrijfjes. Toch hadden de Anbeterinnen des Blutes Christi in 1942 de bedoeling om een hogeschool voor meisjes in te richten, maar zij werden door de burgerlijke en kerkelijke overheid gedwongen om die om te vormen tot een hogere handelsschool.

De democratiseringsgolf van de jaren 1960 en de kerkelijke ontwikkelingen na het tweede Vaticaans concilie bleken wereldwijd een brug te ver voor veel religieuze instituten, die reeds decennia worstelden met de identiteit van hun elitaire onderwijsinstellingen. De lezing van Casey Beaumier S.J. (Boston College) over het verval van Campion High School, een succesrijk jezuïetencollege in de Amerikaanse Midwest, was exemplarisch voor die evolutie. Beaumier benadrukte nogal de impact van generaal-overste Pedro Arrupe op de 31ste (1965) en 32ste (1975) Generale Congregatie, die de orde opriep te reflecteren over haar identiteit. Jezuïetencolleges werden gedwongen hun elitaire karakter in vraag te stellen. Mede onder druk van het sociale oproer en de rassenstrijd in de Verenigde Staten in de jaren 1960 en 1970 gooiden ze hun klassieke curriculum en disciplinaire vorming overboord. Sommige directies vormden hun colleges om tot pluralistische en democratische scholen waar ook Afro-Amerikaanse jongens uit arme-

re sociale groepen werden toegelaten. Dat 'geëxperimenteer' leidde in de jaren 1970 tot de sluiting van nagenoeg alle jezuïetencolleges in de Verenigde Staten. De deelnemers bevestigden dat scenario ook voor de jezuïetencolleges in Frankrijk en Latijns-Amerika. De vraag stelt zich waarom jezuïetencolleges in andere West-Europese landen wel een geslaagd alternatief parcours hebben gevonden.

Tot slot Methodologisch kwam uit de lezingen naar voren dat tot nu toe vooral de emancipatorische rol van de religieuze instituten op het vlak van onderwijs voor de elite is belicht, dit door een eenzijdige lezing van het bronnenmateriaal. Voor de negentiende eeuw beperkt dat zich vaak tot bronnen geproduceerd door de religieuzen zelf, zoals handboeken, leefregels, kronieken, interne geschiedenissen van hun onderwijsinstellingen en dagboeken. Pas met het verschijnen in de jaren 1930-1940 van autobiografieën van oud-leerlingen van katholieke internaten vangt de onderzoeker een glimp op van de repressieve aspecten van dat eliteonderwijs. Tijdens de slotsessie werd nogmaals een oproep gedaan om het bronnenmateriaal met een meer kritische blik te lezen en het heroïsche imago van vele religieuze stichters en stichteressen te nuanceren. De vraag werd gesteld of we daarbij de 'kloostermuren' niet moeten verlaten en op zoek moeten gaan naar de archieven van de negentiende-eeuwse katholieke elite, die vaak nog in de families worden bewaard.

Werkten mee aan dit nummer / Lieve Claes / Jan De Maeyer / Roeland Hermans / Patricia Quaghebeur / Helmoed Van Cauwenberge / Vincent Viaene / Luc Vints / [Vormgeving](#) / Alexis Vermeyleen / [Druk](#) / Peeters, Herent / [Verschijnt tweemaandelijks](#) / wordt op aanvraag kosteloos toegezonden / [Kantoor van afgifte](#) / 3000 Leuven 1 / [Verantwoordelijke uitgever](#) / Emmanuel Gerard / Kortrijksestraat 351 / 3010 Leuven (Kessel-Lo)

KADOC / Documentatie- en onderzoekscentrum voor religie, cultuur en samenleving / [Adres](#) / Vlamingenstraat 39 / B - 3000 Leuven / [Telefoon](#) / +32 (0) 16 32 35 00 / [Fax](#) / +32 (0) 16 32 35 01 / [E-mail](#) / postmaster@kadoc.kuleuven.be / [Internet](#) / <http://kadoc.kuleuven.be>

[Giften voor KADOC](#) / kunnen worden overgemaakt op rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding '400/0000/53084 gift KADOC'. Vanaf 30 euro wordt een fiscaal attest bezorgd.

Uw steun voor de realisatie van het nieuwe erfgoeddepot in Heverlee blijft ook erg welkom.

Inlichtingen over de modaliteiten van het bouwfonds vindt u in een speciale brochure die u op eenvoudige aanvraag wordt toegezonden.

U kunt natuurlijk ook rechtstreeks het bouwfonds steunen via een overschrijving op rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding '400/0000/49448 gift KADOC'. Ook daarvoor wordt vanaf 30 euro een fiscaal attest bezorgd.